

Я (Романтика) (скорочено)

Микола Хвильовий

"ЦВІТОВІ ЯБЛУНІ"

"З далекого туману, з тихих озер загірної комуни шелестить шелест: то йде Марія. Я виходжу на безгранні поля, проходжу перевали і там, де жевріють кургани, похиляюсь на самотню пустельну скелю.

...Я одкидаю вії і згадую... воістину моя мати — втілений прообраз тієї надзвичайної Марії, що стоїть на гранях невідомих віків. Моя мати — наївність, тиха жура і добрість безмежна. (Це я добре пам'ятаю!) І мій неможливий біль, і моя незносна мука тепліють у лампаді фанатизму перед цим прекрасним печальним образом".

Мати каже, що я (її м'ятежний син) зовсім замучив себе... Тоді я беру її милу сиву голову і кладу на свої груди. За вікном ідуть росяні ранки і падають перламутри. Але минають ночі, шелестять вечори біля тополь і відходять у безвість літа, моя буйна юність. Природа томиться в передгрози. А втім, чути ще й інший гул — глуха канонада. Насуваються дві грози.

I

Атака за атакою. Шалено напірають ворожі полки. І мої мислі — до неможливості натягнутий дріт.

День і ніч я пропадаю в "чека ". Наше помешкання — палац розстріляного шляхтича. Химерні портьери, древні візерунки, портрети княжої фамілії — все це дивиться на мене з усіх боків мого випадкового кабінету.

На розкішній канапі сидить озброєний татарин і монотонно наспівує азіатське "ала—ла—ла".

Я бандит — за одною термінологією, інсургент — за другою, просто і ясно дивлюся на княжі портрети, і в моїй душі нема й не буде гніву, бо я — чекист, але і людина. Темної ночі в моєму надзвичайному кабінеті збираються мої товариші. Це чорний трибунал комуни. "Тоді з кожного закутка дивиться справжня й воістину жахна смерть.

Обиватель:

— Тут засідає садизм! Я:

— ...(мовчу)".

Мої товариші сидять за широким столом, що з чорного дерева. Тиша.

Моїх товаришів легко пізнати:

доктор Тагабат,

Андрюша,

третій — дегенерат (вірний вартовий на чатах).

Я:

— Увага! На порядку денному діло крамаря ікс!

З давніх покоїв, як і колись, виходять лакеї, схиляються перед новим синедріоном і ставлять чай.

Свічі ледве горять. Скрізь тьма: електричну станцію зірвано. м,, ,.

У доктора Тагабата біла лисина і надто високий лоб. У дегенерата — низенький лоб, чорна копа розкуйовдженого волосся і приплюснутий ніс. Він мені нагадує каторжника і не раз, мабуть, мусив стояти у відділі кримінальної хроніки.

Андрюша сидить праворуч із розгубленим обличчям. Ревком призначив його сюди, в "чека" проти його кволої волі. Коли треба розписатися під темною постановою — "розстрілять", Андрюша завжди мнеться й розписується якимось химерним хвостиком, а не пише своє прізвище.

Я:

— Діло все. Докторе Тагабате, як ви гадаєте? Доктор (динамічно):

— Розстрілять!

Андрюша переляканий, мнеться, потім непевним голосом говорить, що він згодний. Доктор хрипло регочеться. Так було завжди, але на цей раз і я здригаюсь. Переді мною підводиться образ моєї матері...

— ... "Розстрілять"???

І мати тихо, зажурено дивиться на мене.

Північна тьма. В шляхетний дім ледве доноситься канонада. Передають у телефон: наші пішли в контратаку. В скляних дверях стоїть заграва: то за дальніми кучугурами горять села.

...Доктор Тагабат натиснув кнопку, і лакеї вносять старі вина. Я дивлюся на доктора. Він і вартовий п'ють вино пожадливо, хижо. Я думаю: "так треба".

Але Андрюша нервово переходить із місця на місце і все поривається сказати, що так не чесно, що так комунари не роблять. Ах, який він чудний, цей комунар Андрюша!

Але коли Тагабат чітко підписався під постановою — "розстрілять" — мене раптово взяла розпука. Цей доктор із широким лобом і білою лисиною, з холодним розумом і з каменем замість серця, — це ж він і мій безвихідний хазяїн, мій звірячий інстинкт. "І я, главоверх чорного трибуналу комуні, — нікчема в його руках, яка віддалася на волю хижої стихії". Але який вихід? Я не бачив виходу.

Мабуть, правда була за доктором Тагабатом. ...Андрюша поспішно робив свій хвостик під постановою, а дегенерат, смакуючи, вдивлявся в літери.

Я подумав, що доктор — злий геній, зла моя воля, а дегенерат — па-лач із гільйотини. Атоді подумав — нісенітниця, який він палач, це ж йому в моменти великого напруження я складав гімни. І відходила від мене моя мати, прообраз загірної Марії.

...Свічі танули. До розстрілу присуджено — шість! На цю ніч досить!

Я вийшов з княжого дому і пішов пустельними вулицями обложеного міста. Город мертвий. Обивателі знають, що нас за три—чотири дні не буде, що даремні наші контратаки: скоро зариплять наші тачанки в далекий сіверський край. Тьма. Дивлюся на княжий маєток і згадую, що шість на моїй совісті.

Ні, неправда. Шість сотень,

шість тисяч, шість мільйонів —

тьма на моїй совісті!!!

І знову переді мною проноситься темна історія цивілізації, і бредуть народи, і віки, і сам час...

Тоді я, знеможений, похиляюсь на паркан, становлюся на коліна й жагуче благословляю той момент, коли я зустрівся з доктором і вартовим.

Я гублюся в переулках. Нарешті потрапляю до домика, де живе моя мати, де пахне м'ятою. Мати не спить. Вона підходить до мене, бере моє стомлене обличчя в долоні, схиляє свою голову на мої груди. Каже, що я зовсім замучив себе. Потім зажурено стає біля образу Марії. "Я знаю: моя мати і завтра піде в монастир: їй незносні наші тривоги й хиже навколо".

Я здригнувся: "Хиже навколо? Як мати сміє думати так? Так думають тільки версальці!" І тоді, збентежений, запевняю себе, що ніякої матері немає, усе це не більше, як фантом.

Ні, це неправда! Тут, у тихій кімнаті, моя мати не фантом, а частина мого власного злочинного "я", якому я даю волю. Тут, у глухому закутку, на краю города, я ховаю від гільйотини один кінець своєї душі.

— Кому потрібні мої переживання? Я справжній комунар/Невже я не маю права відпочити одну хвилину?

Перед лампадою, як різьблення, стоїть моя зажурена мати. А мою голову гладить тихий голубий сон.

II

Наші назад: з позиції на позицію. На фронті — паніка, в тилу — теж. Через два дні я й сам кинусь у гарматний гул. Мій батальйон на підбір: це юні фанатики комуни.

Але зараз я не менше потрібний тут. Ідуть глухі нарікання, може спалахнути бунт. Мої вірні агенти ширяють по заулках, і вже нікуди вміщати "цей винний і майже невинний обивательський хлам". А канонада все ближче. Тягнуться обози, кричать тривожно паровики, проносяться кавалеристи. Тільки біля чорного трибуналу гнітюча мовчазність.

Так: будуть сотні розстрілів, і я остаточно збиваюся з ніг!

Я входжу в княжий маєток. Доктор Тагабат і вартовий п'ють вино. Андрюша похмурий сидить у кутку. Звертається до мене:

— Слухай, друже! Одпусти мене! На фронт! Я більше не можу тут.

В мені раптом спалахнула злість. Він не може? Він хоче бути подалі від цього чорного брудного діла? Хоче бути невинним, як голуб, віддає мені "своє право" купатися в калюжах крові? Кричу, що коли він ще раз про це скаже, то негайно розстріляю.

Доктор Тагабат знову розреготався, потім сказав, що йде відпочивати і передав мені справу. Це було "діло № 282".

Вартовий пішов за підсудними.

(Так, це був незамінимий вартовий: він доглядав розстріли, від яких ухилявся не тільки Андрюша, а й ми з доктором.)

У кабінет ввійшли двоє: жінка в траурі і мужчина в пенсне. Вони були налякані обстановкою: аристократична розкіш, княжі портрети й розгардіяш — порожні пляшки, револьвери й синій цигарковий дим. Почав до- . питувати. У них були зібрання в такий тривожний час уночі на приватній квартирі.

Філософи? Шукачі нової правди? Чекаєте приходу нового спасителя світу? "Хто ж це?.. Христос?.. Ні?.. Інший спаситель світу?.. Так! Так!"

"...Так, по-вашому, значить, назрів час приходу Нового Месії?

Мужчина й жінчина:

— Так!"

— Так чого ж ви не робите Месії з "чека"?

— Розстрілять!

Жінка сказала глухо і мертво, що вона мати трьох дітей. Чоловік упав на коліна.

Підскочив вартовий і вивів їх. Увійшов дегенерат і сказав, що треба розібрати позачергову справу. Привели черниць, які на ринку вели одверту агітацію проти комуни.

Я входив у роль, був в екстазі. Я гадаю, що в такім стані фанатики йшли на священну війну.

— Ведіть!

В кабінет ввалився цілий натовп черниць. Я стояв одвернувшись і смакував: всіх їх через дві години не буде!

Я рішуче повертаюсь і хочу сказати безвихідне:

— Роз—стрі—лять!

але вертаюсь і бачу — прямо переді мною стоїть моя мати, моя печальна мати з очима Марії.

Я в тривозі метнувся — чи не галюцинація? І чую з натовпу зажурене: "Сину! Мій м'ятежний сину!"

Мені погано, я схопився за крісло і похилився. Але в той момент мене оглушив регіт доктора Тагабата:

— "Мамо"?! Ах ти, чортова кукло!.. "Мамо"?! Ти, зраднику комуни! Зумій розправитися і з "мамою", як умів розправлятися з іншими.

...Я остовпів. Стояв блідий перед мовчазним натовпом черниць, як зацькований вовк. Так! — схопили нарешті й другий кінець моєї душі! Вже не піду я на край города злочинно ховати себе. Я маю тепер одне тільки право:

— Нікому, ніколи й нічого не говорити, як розколось моє власне "я". І я голови не загубив. Що я мушу робити? Невже я покину чати й ганебно зраджу комуну?

Здавив щелепи і кинув різко: "Всіху підвал. Я зараз буду тут". Не встиг я цього промовити, як кабінет знову задрижав від реготу. Тоді я повернувся до доктора й чітко спитав його, чи не хоче й він в штаб Духоніна разом ...з цією сволоччю? Мовчки вийшов з кабінету і пішов містом, мов п'яний, в нікуди.

III

Це були неможливі хвилини. Це була мука. Але я знав, як зробию. Я мушу бути

послідовним! І цілу ніч розбирав діла. Тоді на протязі кількох темних годин періодично спалахували короткі й чіткі постріли: я виконував свої обов'язки перед революцією.

І не моя вина, що образ матері не покидав мене в цю ніч ні на хвилину.

...В обід прийшов Андрюша й кинув похмуро:

— Слухай! Дозволь її випустить!

Я:

— Кого?

— Твою матір!

Я мовчу, потім починаю реготати і грубо кричу йому: "Провалівай!" Андрюша зблід. Він не розуміє, навіщо ця безглузда звіряча жорстокість. І нічого не бачить за моїм холодним дерев'яним обличчям.

Кажу йому узнати, де ворог. У цей момент у маєтку розривається снаряд. Ворог близько, за три версти. Вискакуємо надвір. Бухкають гармати, летять кавалеристи, відходять на північ тачанки, обози. Не пам'ятаю, як потрапив до підвалу. Хотів глянути у віконце, де сиділа мати. Підходить дегенерат і хіхікає:

— От так стража! Всі повтікали!..

А він залишився. "Так, це був вірний пес революції. Він стоятиме на чатах і не під таким вогнем". Я подумав тоді: "Це сторож моєї душі" — і побрів без мислі на міські пустирі.

А надвечір південну частину околиці було захоплено. Інсургентам дано наказ задержатися до ночі, і вони стійко вмирили на валах, на підступах і в мовчазних підворіттях. Йшла спішна евакуація, палили документи. Я остаточно збився з ніг!

...Але раптом виринали обличчя моєї матері, і я знову чув зажурений і впертий голос.

Чорний трибунал комуни збирається до втечі. Андрюша десь зник. Доктор Тагабат спокійно сидить на канапі і п'є вино, мовчки стежачи за моїми наказами. Його погляд нервує мене і непокоїть.

Сонце зійшло. Конає вечір.

Різно кажу доктору: "Через годину я мушу ліквідувати останню партію засуджених. Я мушу прийняти отряд". Тоді він іронічно й байдуже: "Ну і що ж? Добре!" Я хвилююсь, але доктор ехидно дивиться на мене — це ж у цій партії засуджених моя мати. Не витримую й шаленію, кричу, щоб не жартував зі мною. Але голос зривається, і я раптом почуваю себе жалким і нікчемним.

Вартовий увійшов і доповів, що партію привели, розстріл призначений за містом.

...3—за дальніх отрогів виринав місяць. В городі йшла енергійна перестрілка. Ми йшли по північній дорозі. Я ніколи не забуду цієї мовчазної процесії — темного натовпу на розстріл. Завсюдорогужодназчерницьне вимовила й слова. Я йшов по дорозі, як тоді — в нікуди, а збоку брели сторожі моєї душі: доктор і дегенерат.

Матері не бачив у натовпі, але відчував: пахне м'ята. Я гладив її милу голову з нальотом сріблястої сивини.

"Але раптом переді мною виростала загірна даль. Тоді мені знову до болю хотілося

впасти на коліна й молитовно дивитися на волохатий силует чорного трибуналу комуни".

Я раптом відкинувся: що це? Галюцинація? Невже це голос моєї матері?

Невже я ведуїна розстріл? Так, це була дійсність. "Справжня життєва дійсність — хижа й жорстока, як зграя голодних вовків. Це дійсність безвихідна, неминуча, як сама смерть".

А може, це помилка? Може, треба зробити по—іншому? Ах, це ж легкодухість! Дійсність, як зграя голодних вовків. Але й єдина дорога "до загірних озер невідомої прекрасної комуни".

"І тоді я горів у вогні фанатизму й чітко відбивав кроки по північній дорозі.

Мовчазна процесія підходила до бору. До мене підійшов доктор, поклав руку на плече і сказав: "Ваша мати там! Робіть, що хочете!"

Я подивився — з натовпу виділилася постать і тихо самотньо пішла на узлісся. "...Я вийняв з кобури мавзера й поспішно пішов до самотньої постаті. І тоді ж, пам'ятаю, спалахнули короткі вогні: так кінчали з черницями".

Збоку вдарив у тривогу наш панцерник. Метнувся вогонь. Напирають ворожі полки. Треба спішити! Але я йду і йду, а самотня постать моєї матері все там же. Вона стоїть і зажурно дивиться на мене.

Навкруги — пусто. Я держу маузер, але рука моя слабіє. Хочеться заплакати, як в дитинстві. Пориваюся крикнути:

— Мати! Кажу тобі: іди до мене! Я мушу вбити тебе.

І ріже мій мозок невеселий голос. Знову чую, як мати говорить, що я (її м'ятежний син) зовсім замучив себе.

Так, це галюцинація. Я давно вже стою на порожнім узліссі навпроти матері і дивлюся на неї. Вона мовчала.

Здіймалися вогні. Ворог пішов у атаку. "...Тоді я у млості, охоплений пожегою якоїсь неможливої радості, закинув руку за ший своєї матері й притиснув її голову до своїх грудей. Потім підвів мавзера й нажав спуск на скроню.

Як зрізаний колос, похилилась вона на мене.

Я положив її на землю й дико озирнувся. Навкруги було порожньо. Тільки збоку темніли теплі трупи черниць".

Я поспішив до свого батальйону. Але раптом зупинився, повернувся й підбіг до трупа матері. Впав на коліна й припав устами до лоба. По щоці, пам'ятаю, текла темним струменем кров.

Та раптом — дегенерат: "Ну, комунаре, підводься! Порадо батальйону!"

В степу, як дальні богатирі, стояли кінні інсургенти. Я кинувся туди, здавивши голову.

...Ішла гроза. Тихо вмирав місяць у пронизаному зеніті. Йшла чітка, рясна перестрілка.

...Я зупинився серед мертвого степу:

— там, в дальній безвісті, невідомо горіли тихі озера загірної комуни".